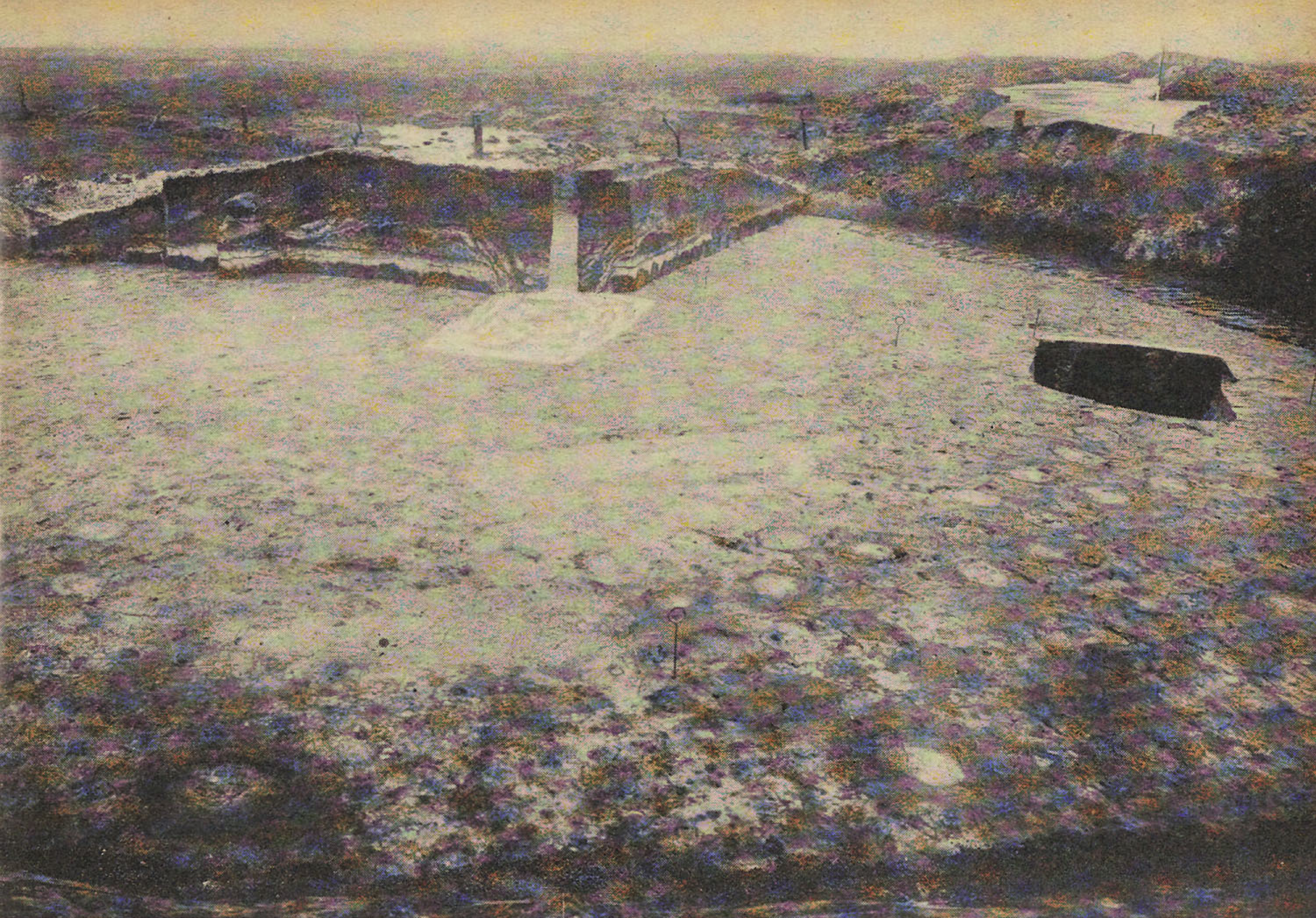
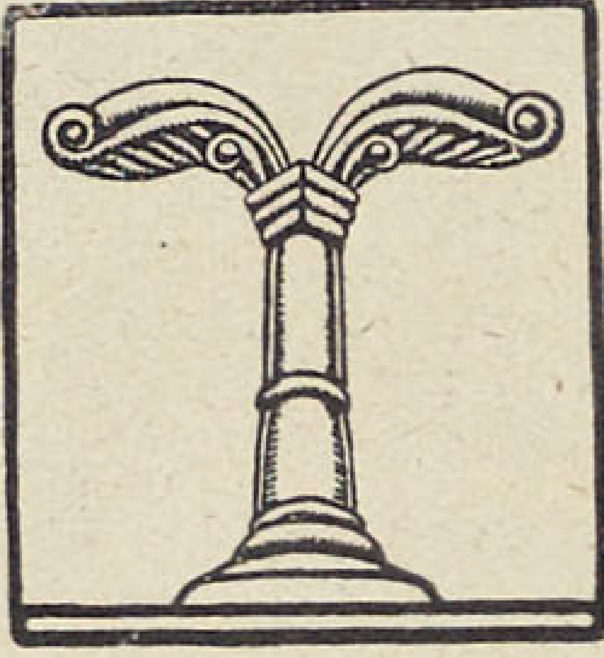

Der Vaderen Erfdeel

STRIJDBLAD VAN DE WERKGEMEENSCHAP VOOR VOLKSKUNDE

MAANDBLAD 3e JAARGANG No. 8 SPROKKELMAAND 1939

Ons geestelijk erfdeel

Als wij over ons volk spreken, dan rekenen wij daar natuurlijk niet toe de volksvreemde elementen, die van buitenaf komende, met een geheel andere geaardheid dan onze volksgenooten, nooit deel kunnen hebben aan onze volksgemeenschap. Maar evenmin verstaan wij er alleen onder de verzameling van enkelingen, die op dit oogenblik leven en door hun gemeenschappelijke afstamming en hun gemeenschappelijk vaderland ons volk vormen. Want in een volgend oogenblik heeft zich door sterfgevallen en nieuwe geboorten de samenstelling reeds weer gewijzigd. Tot ons volk behooren dan ook niet alleen de thans levenden, maar ook de geslachten, die in het verleden leefden en ons in de toekomst zullen opvolgen. Daarom heeft niet alleen het heden onze belangstelling, maar deze gaat ook uit naar het verleden en naar de toekomst. Niet omdat het wel interessant is om ons daarin eens te verdiepen, doch omdat wij zelf levende schakels zijn in den keten, waarvan oorsprong en einde zich weliswaar in ondoordringbare nevelen verliezen, maar waarvan het verleden en de toekomst ons, als volksgenooten, evenzeer aangaat als de dingen van den dag van heden. Het zijn niet alleen de omstandigheden van dezen dag, die bepalend zijn voor ons lot, evenzeer, ja in nog meerdere mate zijn het de dingen uit het verleden, die bepalen hoe het ons heden zal vergaan. Niet alleen worden onze uiterlijke omstandigheden door het verleden bepaald, nog meer is dit het geval met het innerlijk van den mensch. De omstandigheden, waarin wij leven, zullen bepalen welke eigenschappen wij in ons leven zullen ontwikkelen; maar den aanleg tot het ontwikkelen daarvan hebben wij bij onze geboorte medegekregen. Het is de erfelijke aanleg, de geestelijke nalatenschap onzer directe voorvaderen, die den doorslag geeft voor het lot, dat ons beschoren zal zijn. Niet de omgeving is de voornaamste factor, zooals de materialistische theorieën dit willen beweren, maar de aanleg, waarvan de uitingen wel door de omstandigheden beïnvloed kunnen worden, maar die zelf daardoor nooit ontstaat.

De aanleg bepaalt onzen aard en onze eigenschappen; de omstandigheden bepalen, of de eigenschappen tot ontwikkeling zullen komen. Willen wij aard en eigenschappen leeren kennen, dan zullen wij onzen aanleg moeten doorgronden, dan zullen wij de geestelijke factoren, waaruit hij ontstaan is, moeten opzoeken. Deze factoren zijn het geestesleven onzer voorvaderen. De gegevens hierover zijn echter des te schaarscher naarmate wij verder teruggaan en zij zijn reeds zeer beperkt uit den tijd, die slechts een duizendtal jaren achter ons ligt. Dit geldt ook reeds voor de uiterlijke omstandigheden, maar vooral wat het geestesleven onzer voorvaderen betreft beschikken wij maar over weinig directe gegevens. De Grieksche en Romeinsche bronnen helpen ons hier niet veel verder; wat zij ons geven is gering en dan meestal nog verwrongen. De Edda's

en de Saga's zijn in Christelijken tijd opgeschreven en daarom sterk gekleurd. De opgravingen geven ons veel over uiterlijkheden, maar het is moeilijk, om daaruit gevolgtrekkingen van eenige beteekenis te maken, wat het innerlijk leven betreft.

Men heeft daarom andere wegen gezocht en die gevonden in de sagen, legenden, sprookjes, gebruiken en het volksgeloof, zooals een en ander thans nog onder het volk leeft of in de laatste tientallen jaren is opgeteekend. Men heeft daarbij over het algemeen echter één groote fout begaan, omdat men van een verkeerde veronderstelling uitging. Deze veronderstelling was: de volkslagen, waarin het volksgeloof nog leeft, die de oude gebruiken nog handhaven, de sprookjes, legenden en sagen nog doorgeven, zijn over het algemeen „primitief"; onze voorvaderen waren ook „primitief"; het volksgeloof, zooals dit nu nog tot uiting komt, is dus ongeveer gelijk aan het geloof onzer voorvaderen.

Deze gedachtengang is echter volkomen fout. En wel om de volgende redenen.

Er is geen enkele reden om aan te nemen, dat de ontwikkelden onder onze voorvaderen, „primitiever" waren dan de ontwikkelden uit dezen tijd. Zeker, zij bezaten minder feitenkennis, hun techniek was minder ontwikkeld en hun belangstelling ging blijkbaar naar andere digen uit dan de onze, maar was hun inzicht in het wezen der dingen daarom minder? En daar gaat het toch in de eerste plaats om! Wij vergeten dit maar al te vaak, omdat wij ons zoo vastgewerkt hebben in een materialistisch gedachtencomplex; maar zou het niet eerder zoo kunnen zijn, dat **wij** daardoor juist veel aan geestelijk inzicht hebben ingeboet, terwijl onze voorvaderen, zonder dien last van feitenkennis en in nauwer contact met de natuur levende, dit inzicht juist in hoogere mate bezaten? Het is wel een pleizierig idee zich zelf zoo verheven boven zijn voorvaderen te achten, maar er moet toch eenige grond voor zijn en nu blijkt bij eenig dieper onderzoek, dat onze meerderheid alleen in onze verbeelding bestaat.

De tweede fout, die met de eerste samenhangt, is, dat het een volkomen in de lucht hangende gevolgtrekking is, dat het volksgeloof van eertijds precies gelijk is aan het volksgeloof van heden. Een derde fout tenslotte is, dat men aanneemt, dat het volksgeloof een spiegel van het geloof der ontwikkelden zou zijn zonder dat dit geloof daarin misvormd zou worden. Er zijn toch voldoende voorbeelden aan te halen, waaruit blijkt, dat het geloof, zooals dit heden ten dage door onontwikkelden beleden wordt, een volkomen verwrongen afspiegeling is van het geloof der ontwikkelden, d.w.z. der geestelijk inzicht hebbenden. Is er reden om aan te nemen, dat het vroeger anders was?

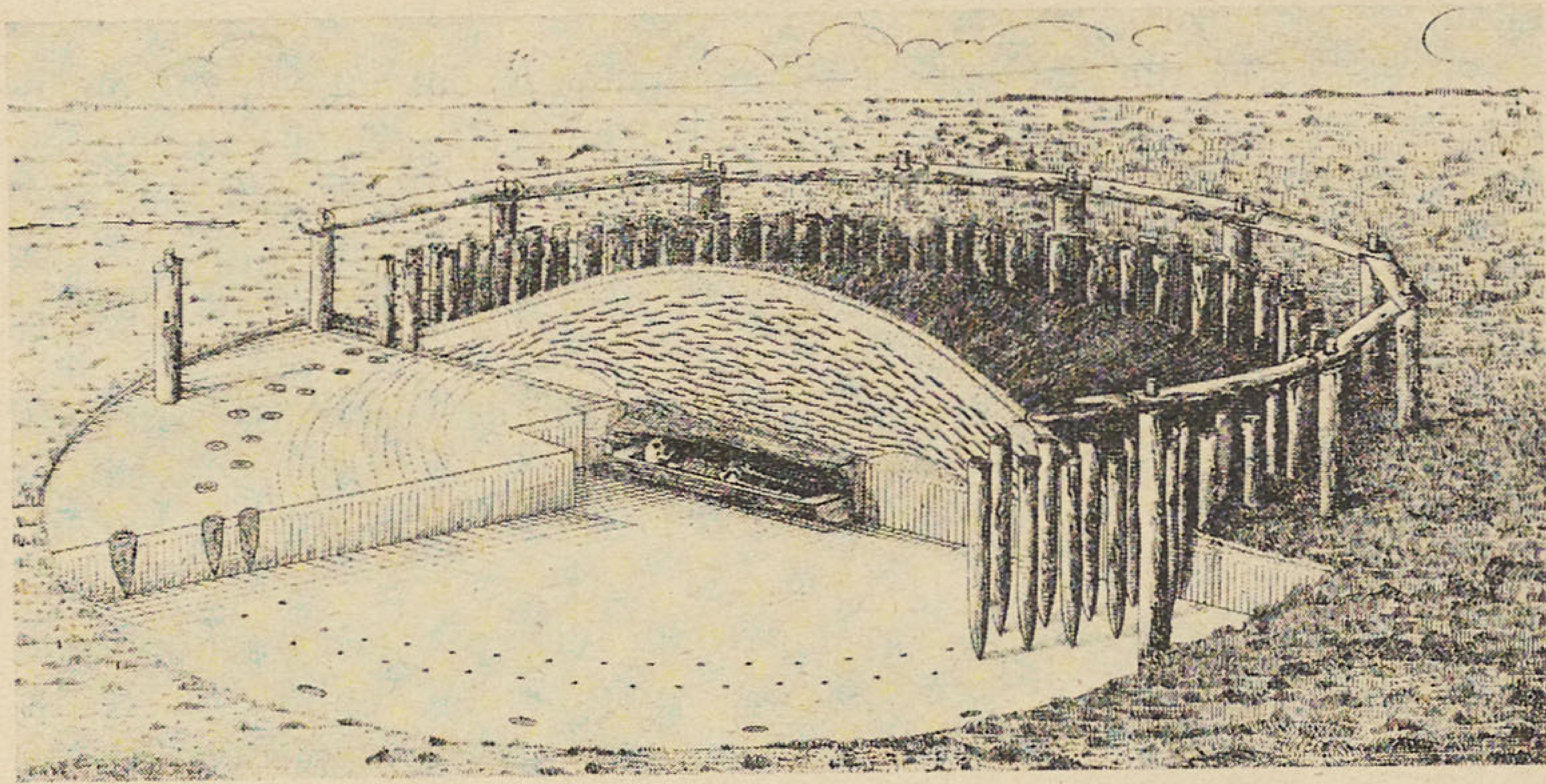
Karel de Frank vermoordde bij zijn gewelddadige bekeering der Saksers tot het Christendom te Verden 4000 edelen en barden, die daar in vrede en vriendschap op zijn uitnoodiging bijeengekomen waren Het was de bloem van het Saksenvolk en onder deze 4000 moeten zeker degenen gezocht worden, die tot de geestelijke leiders van het Saksische volk

behoorden. Wat overbleef was het volk met zijn volksgeloof. In andere streken werd op andere wijzen een einde gemaakt aan de mogelijkheid dat de dieper inzicht hebbenden dit inzicht aan jongere geslachten doorgaven. Maar het volksgeloof bleef voortbestaan, niettegenstaande de kerstening, en de uitloopers worden thans verzameld, met de gedachte daaruit het geloof der vaderen te kunnen samenstellen. De geheele verzameling van dikwijls kinderlijke en dwaze staaltjes van volksgeloof worden dan in hun geheel als het voorvaderlijk geloof voorgesteld.

Zoo simpel is de zaak zooals uit het bovenstaande blijkt niet. Laten wij een geval uit den tegenwoordigen tijd nemen. Een eenvoudige vrouw had een bijzondere methode bedacht om veel „waar" voor haar geld te krijgen. Zij was roomsch-katholiek en beloofde aan een heilige telkens een kwartje, indien deze bewerkte, dat zij ergens als werkster geplaatst werd. Gebeurde dit, dan bracht zij een cent naar de kerk en liet deze onder dekking van haar linkerhand in het offerblok vallen. De heilige kon dus niet „zien", dat hij bedrogen werd, en zou dus wel aannemen, dat hij een kwartje gekregen had.

Wij hebben hier met opzet een zeer kinderlijk en laag-bij-de-grondsch voorbeeld aangehaald, omdat ieder het hier wel met ons eens zal zijn, dat het niet aan zou gaan om uit dit staaltje van bijgeloof te besluiten, dat dit nu de leer der katholieke kerk is. Maar even onjuist is het om het overgeleverde volksgeloof van vroeger tot het geloof onzer vaderen te verklaren. Zooals het geloof van bovenbedoelde vrouw een verbastering van het roomsch-katholieke geloof was, is het thans nog naar voren komend volksgeloof een verbastering van het geloof onzer vaderen.

Maar daarom is dit volksgeloof niet waardeloos. Indien wij maar voorzichtig met onze gevolgtrekkingen zijn, kunnen wij er veel aan hebben om tot een beter inzicht te komen over het verleden van ons volk. Wij dienen echter dan voortdurend in het oog te houden, dat onze voorvaderen

Afb. 4

tot ons volk behoorden, evenals wijzelf. dat zij dachten en voelden als wij — mits wij de volksvreemde invloeden van ons afgeschud hebben — omdat zij van ons ras, van ons bloed waren, omdat zij denzelfden erfelijken aanleg bezaten als wij en dat de wijze, waarop zij uiting gaven aan hun innerlijk leven, alleen van onzen eigen aard uit begrepen kan worden.

Wij zijn door de materialistische verstandsontwikkeling concreet gaan denken. Cijfers, feiten, logische redeneeringen hebben den voorrang gekregen boven de voorstellingswijze door beelden, door zinnenbeelden. Alleen de kunst maakt er nog gebruik van, maar die wordt dan ook door weinigen begrepen en is bij de meeste menschen niet in tel. „Wat koop je er voor"? is al geen banale uitdrukking meer, maar iets heel gewoons, want wij zijn sterk ingesteld in het meest materialistische van het materialisme: het denken in geld.

Hoe meer wij naar het verleden terug gaan, des te meer zien wij, dat onze voorouders hun gedachten en gevoelens vertolkten in zinnebeeldige voorstellingen. En het is een ieder duidelijk, dat het een volkomen mislukking moet zijn, indien wij trachten deze zinnebeelden concreet verstandelijk te benaderen en te begrijpen. Een dergelijke poging is van te voren tot mislukking gedoemd en zij zou een volkomen verwrongen beeld geven van den geestelijken achtergrond van het gegeven zinnebeeld. Zinnebeelden, zooals ook onze voorvaderen die bezaten, moeten niet verklaard, maar doorvoeld worden. Als wij in de natuur het zinnebeeld van Gods alvermogen zien, dan kan de natuur ons daarvan iets laten voelen; maar als we datgene, wat achter dit uiterlijke zinnebeeld ligt probeeren te verklaren, dan komen wij niet veel verder dan een beetje uiteenrafelen zonder te begrijpen.

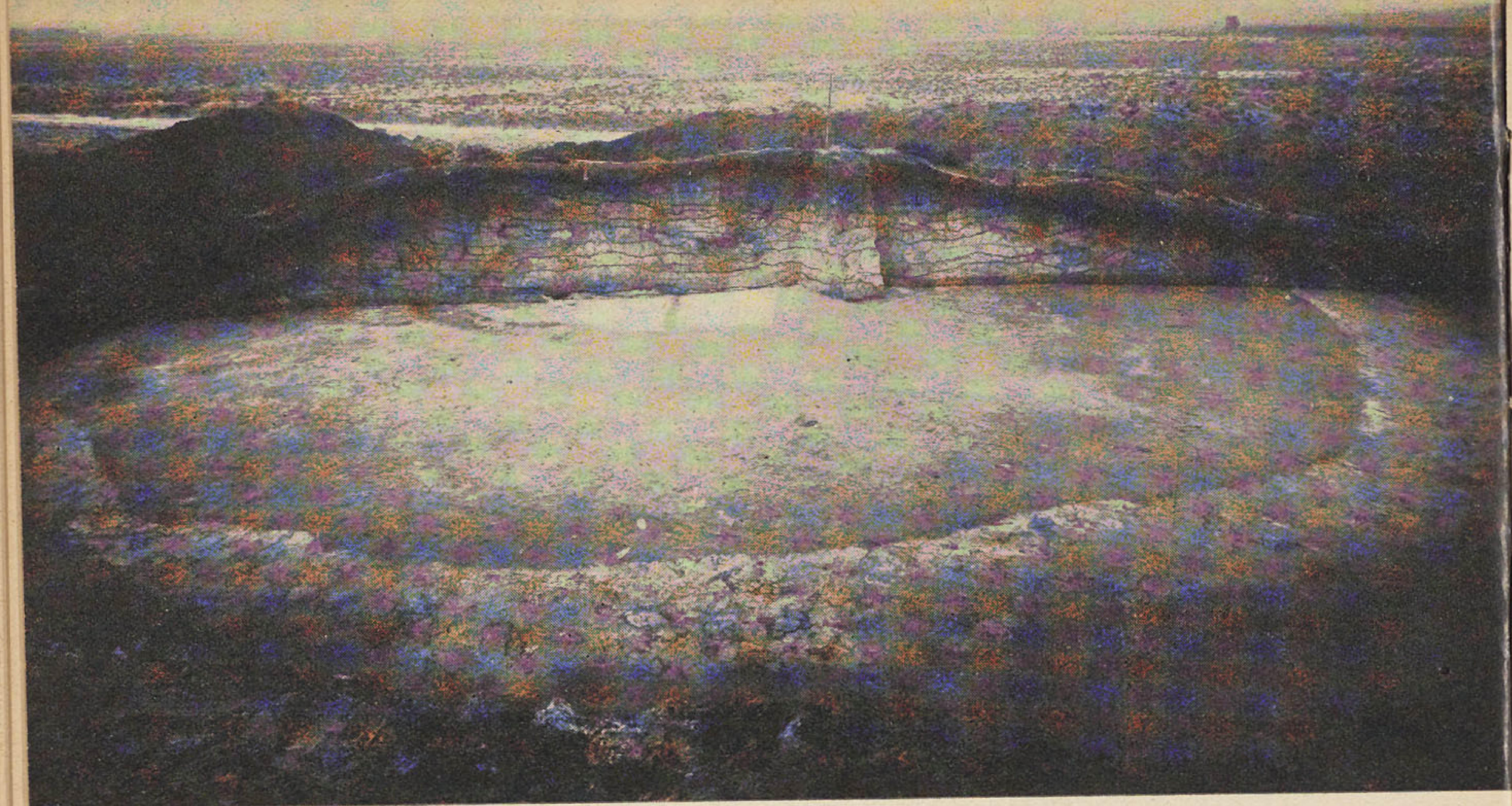
Willen wij iets van het innerlijk leven onzer voorvaderen begrijpen, dan moeten wij beginnen ons in te leven in hun zinnebeeldige voorstellingswijze.

Onze oudste geschiedenis

(Vervolg)

2. De grafheuvels

Ook de grafheuvels zijn zeer verschillend van bouw; er zijn kringgrepheuvels (Afb. 4) soms met één, een enkele maal ook twee greppels er omheen, of een kring van steenen, terwijl later, in den Bronstijd zg. palissadenheuvels in allerlei vormen optreden. (Omslag) De stammen die deze graven voor hun dooden bouwden schijnen bewegelijk en ver trekkend te zijn geweest en soortgelijke vormen komen wijd en zijd buiten onze grenzen voor.

Afb. 5

Nu is het een opvallend verschijnsel, dat deze grafheuvels, die in den Jongsteentijd uit geel zand bestaan, in den Bronstijd steeds van heideplaggen zijn gebouwd, terwijl het grondvlak waarop zij staan, de kenmerkende structuur van den heidebodem vertoont. Dr. van Giffen ziet hierin het bewijs van een verandering in het landschap, die hij door het klimaat veroorzaakt acht, n.l. de overgang van de z.g. „Atlantische" naar de „Subboreale" periode, waar de volledige doorbraak van het Kanaal mee samenhangt. In dezen tijd valt de groote uitbreiding der Bekerculturen in Engeland, dat misschien daarom op de groepen van het vasteland een aantrekking uitoefende, doordat het minder te lijden had onder de veranderingen die het klimaat veroorzaakte. Opmerkelijk is ook de onderbreking dezer kulturen aan de Engelsche Kanaalkust (Kent) en in onze oude duinen in dezen tijd.

Dat de Rijn de verbinding vormde tusschen Engeland en Westfalen wordt algemeen aangenomen en de laatste onderzoekingen in dit gebied hebben de grafheuvels der Bekerkultuur daar aan het licht gebracht en er zullen er meer volgen. Maar ook in Oost-Friesland en Silezië en in de omgeving van Keulen komen zij voor; uit lateren tijd bij Trier en in Würtemberg, waar echte „palissadenheuvels" ontdekt zijn.

Uit hetgeen Dr. v. Giffen hier gezegd heeft, zien wij hoe deze „bekerkultuur" met de grafheuvels van velerlei bouwvormen voornamelijk het midden van ons land in den vroegsten Bronstijd begint te beheerschen. Ons land is dan een tusschenschakel tusschen Engeland en het Oosten, „overgangsgebied".

Bekerkultuur en grafheuvel hooren bijeen; maar ook vóór deze bekerkultuur kwam, waren er grafheuvels, dus in den Jongsteentijd. In de ,,Binnenlandsche groep" waren zij algemeen, maar ook in Jutland, in het gebied der Hunebeddenkultuur kwamen zij (iets later) veelvuldig voor.

De naam ,,koepelgraven", die in de schoolboekjes nog al eens voorkomt, is voor de hier bedoelde heuvels niet juist. Indien de koepelgravenhypothese voor sommige heuvels juist mocht blijken te zijn, dan is toch zeker het grootste deel dezer heuvels geen ,,koepelgraf" geweest. Wel komen kleinere houten binnenbouwen, houten grafkelders als het ware voor, zoowel bij ons als in midden-Duitschland (zie o.a. Dr. A. E. van Giffen: Tumuli-opgravingen in Gelderland 1935/36, blz. 10).

Er is nog een merkwaardige bouwwijze van grafheuvels, de ,,ringwalgrafheuvel". Dr van Giffen zegt daarvan:

Met de Engelsche ,,Henge"-monumenten (Stonehenge, Woodhenge enz.) en de bijbehoorende grafheuvels hangen zonder twijfel de ,,ringwalgrafheuvels" samen. Het zijn er slechts weinige, die tot heden ontdekt werden op het vaste land. Dr. van Giffen kent alleen: één bij Essen, één bij Keulen en één in Zwitserland (Kanton Thurgau). Die bij Keulen lijkt als twee druppels water op de heuvel van Goirle (Brabant). Drenthe leverde alleen reeds drie voorbeelden.

De ziel van het Noorden:

JAN VAN EYCK

Vóór 9 Juli 1441 sterft Jan van Eyck en geen is dan sterk genoeg om als hij deze voorpost van de Noordelijke kust bezet te houden. En zoo komt reeds midden in de 15de eeuw een nieuwe kunst op, van geheel ander karakter: het werk van Rogier van der Weyden.

Rogier opent de eindelooze stoet van Rome-reizigers, die in het Zuiden, in Florence en andere steden, de hoogste schoonheid meenden te kunnen leeren. Zij maakten zich los van volk en bodem en kwamen terug als manieristen: menschen met schoolregels in het hoofd en den geest vervuld van onvaderlandsche tafreelen van uiterlijke macht.

Sindsdien valt de kunst van het Noorden uiteen in een geromaniseerde machtskunst en een bezielde, volksche kunst.

De machtskunst wordt typisch ontwikkeld en tot een schitterend hoogtepunt gebracht door Rogier van der Weyden.

Hij was de grootmeester van het passiedrama, naar kerksche opvatting. Geen weet dit onderwerp zoo schier tastbaar te schilderen. Het is, of een

beeldhouwer deze groepen heeft gemaakt, maar dan met toepassing van alle mogelijke schilderkunstige effecten.

Maar deze „werkelijkheid", deze bedrieglijke ruimtelijkheid, was hem slechts een van de vele hulpmiddelen om in dogmatischen zin tafreelen van hoogere wijding en heiligheid op te roepen. De levendigheid ervan was hem geen doel of vreugde.

Daarom geeft hij wèl felle lichteffecten, maar geen sfeer, geen licht tùsschen de dingen. Ook het landschap heeft zijn aandacht niet.

Zijn werk is vaak verrassend van opstelling, knap van vinding, maar het ontroert niet. Zijn religieuze voorstellingen zijn knap gespeeld, geven prachtig gegroepeerd theater, maar zij zijn niet doorléèfd.

Rogier dient met zijn werk de zucht naar vertoon van de machtskerk. Hij doet dit kunstvaardig, doelbewust en met zeer groote uitwerking. Maar alles blijft vormelijk en koud, bedàcht.

Daarom viel hem veel eer te beurt en werd hij het meeste nagebootst, want dit werk kon begrèpen worden, het was geèst, verstandelijk te keuren en vroeg niet naar de ziel.

Geboren heerscher en typisch machtsmensch, bedrijft Rogier met vele arbeiders in zijn dienst deze kunst als groot-bedrijf. Zijn invloed straalt van zijn groote altaren, vanuit Brussel, Turnhout, Brugge, Leuven, over de heele beschaafde wereld: naar Duitschland, Italië, Spanje en Scandinavië.

Hij stempelt de 2de helft van de 15de eeuw met het stempel van zijn suggestieve kunst, die met haar starre vormen tenslotte als een dwangbuis de christelijke mythos omknelt, als honderden teekeningen naar zijn werken van werkplaats tot werkplaats worden meegebracht door de trekkende gezellen.

En tòch is Rogier geen vernieuwer. Zijn kunst gaat geen stap verder dan die van Van Eyck. Zij is kerksch, dogmatisch, zooals Rogier zelf spitsvondig is. De werken van Van der Weyden keeren zich af van de lust en het spel des levens. De toevalligheden van de wereld mishagen hem. Droog en asketisch, is hij met moderne middelen geestelijk toch nog een echte middeleeuwer, die de oude schema's opnieuw tracht te doen gelden. Daarom is hij geen pionier, maar een reactionair, die het rad van den tijd tracht te remmen.

Want de middeleeuwen zijn nog lang niet geheel overwonnen! Al wordt na Van Eyck de weg dus weldra gesplitst en loopt een breede weg vol vreemde kleederdrachten en architecturen af van het volk, er is ook een weg die vèrder voert. Langs dezen weg ontmoeten we vele groote gestalten, waarvan we als eerste noemen: Dirk Bouts, die ± 1410 te Haarlem geboren werd. Verder dan Jan van Eyck drong hij door in de verschillende stemmingen van het landschap in het vroege en late uur.

Na hem zien wij in Hugo van der Goes een diep ontroerend meester. Ook hij was beroemd en geëerd van Duitschland tot Spanje. Maar hij was geen knieler voor macht, geen beruster in starre dogma's. Als Grünewald, als Van Gogh, was hij een bezeten waarheidszoeker, wien het

klooster geen rust bood. Hoewel hij zielsziek stierf, schonk hij de kunst van het Noorden een prachtige natuurverbeelding vol rust en vrede, een bloeiende, vruchtbare aarde.

Na hem is Hans Memling geen groot karakter. Hij verliet zijn geboorteland bij Mainz om zich blijvend in Brugge te vestigen.

In Rogiers werkplaats leerde hij de superieure Nederlandsche technieken. Hij leefde in een tijd van burgerlijk welbehagen, in een behoudzuchtigen, verzadigden tijd, verzot op rust en zekerheden, tuk op keurige, elegante, decoratieve kunst.

En Memling, week, vriendelijk en beschaafd, profiteerde van de oude pioniersdaden en maakte rustig het oude erfdeel op in modieuse paneeltjes zonder kracht of knoken. Hij is een verdoezelaar en een charmeur, een Rijnlander, die nooit waarlijk Nederlander worden kon.

Zwak van stofuitdrukking en zonder ruggegraat is zijn werk in- en uitwendig vlak, maar harmonieus en aangenaam om te zien.

Maar één keer was hij innig, klaar en eenvoudig: in den schrijn van Ursula en haar 1100 maagden. Hier betoont hij zich volop verteller naar den getrouwen en detailrijken trant van het Noorden. En als zoodanig bouwde hij waarlijk mee aan het groote werk.

Geertgen van Haarlem

Het groote genie, dat de kunst na Van Eyck echter mijlen verder bracht was Geertgen van Haarlem, die reeds op 28-jarigen leeftijd stierf, tot groote schade van onze kunst (± 1460 — ± 1488). Hij woonde bij de Johanniters in, hoewel hij niet hun orderegels heeft aangenomen. Als onafhankelijke geest heeft hij verschillende nieuwe gebieden veroverd.

Voor de St. Bavokerk te Haarlem maakte hij een architectuurstuk, welhaast zeker het eerste geslaagde werk in dit soort!

Van zijn groote Johanniter-altaar — een der omvangrijkste werken van zijn tijd — bleef slechts een klein gedeelte bewaard, maar reeds dit toont aan, hoe hij den grondslag legde voor de latere groepsportretten: de „doelenstukken".

Maar ver boven deze verrijking van de kunst met nieuwe genres, staat de zielkundige uitbouw van zijn werk.

Geertgen gaat den weg van de verinnerlijking. Als hij de smart schildert, dan doet hij dat niet extatisch-religieus, maar diep gevoeld, alsof een sibbe weent om een gevallen bloedverwant: ingetogen, beheerscht, maar oprecht en zuiver.

Daarbij ziet hij zoo een groep personen met heel die merkwaardige belangstelling voor toevalligheden en details, die zijn uitbeelding van het naturalistische over het realistische naar het caricaturale doet verloopen.

Zijn nuchtere twijfel, zijn strijdvaardige en soms harde spot is een oeroud kenmerk van de kunst van het Noorden! Zijn opvatting om religieuze onderwerpen te behandelen, is dan ook alles behalve conventioneel. In tegenstelling met de vroegere meesters geeft hij zijn bijbelsche

voorstellingen bijvoorbeeld niet weer in het „moderne" gewaad van zijn eigen tijd, maar in archaïseerende, carnavalachtige „oostersche" drachten. [1])

Hij vat de overgeleverde geschiedenis niet meer op als tijdelooze waarheid, die zich altijd en overal opnieuw afspeelt volgens de liturgie, maar als een fantastische legende. Daarmede won hij afstand tot zijn onderwerp en daarmede ruimte voor twijfel....

Zijn religieuze paneelen omsluiten dan ook alle genres: landschap dierverbeeldingen, de anecdote, het portret, de representatie, de typeering, de idealiseering en de caricatuur. Hij is beurtelings eerbiedig en spottend, ralistisch en monumentaal.

Daarnaast bouwde Geertgen van Haarlem de diepte verder uit. Zijn perspectief is liniair en coloristisch nog meer doorgeconstrueerd en nog feilloozer verwezenlijkt dan bij Jan van Eyck. Hij plaatst zijn figuren in de bouwwerken als gèèn voor hem. Ook de verlichting is knap en kundig gericht.

Maar vooral: bij Geertgen is het landschap een volwaardig beeldelement, bezield en van gelijke waarde als de menschfiguren. Hij schildert een zomerweide vol bloeiende planten en levend gedierte: een onbevangen, onschuldige natuur, die in geen enkel opzicht meer verdoemd en in zonde liggende is weergegeven.

Landschap en figuur zijn een organische eenheid, maar toch komt de mensch los van den „achtergrond" als nooit te voren, juist omdat deze achtergrond opgehouden heeft te bestaan en tot vrije natuur is geworden!

Geertgen verwezenlijkte reeds de schildering van een lyrische, bewogen nachtstemming, vol doorzichtig duister en gouden licht.

Zoo is Geertgen op en top een meester van het Noorden, wiens werken de schijnbare eenvoud en de kracht van een saga hebben. Zij zijn even tastbaar, aanvaardbaar, wetmatig en organisch gebonden aan den loop van de schepping — en even rijk aan verrassende details en bijzondere karakters. Daarbij brengen zijn persoonlijke voorkeur, twijfel en redelijkheid hem in botsing met kerkconventies en zoo is Geertgen tevens een van de ontwijders der dogma's. Maar nòch hij, nòch zijn omgeving worden dit zich blijkbaar bewust. In ieder geval keert de Nederlandsche schilderkunst zich met Geertgens werken, hoewel onbewust toch zeer beslist van het verlokkende zuiden af!

---

[1]) Hij gebruikt romaansche gebouwen en fantasie-costuums om historische juistheid te suggereeren.

De historie wil hij daarbij zoo levendig en aanschouwelijk mogelijk voorstellen en hij brengt dramatische spanningen aan door de opvallende tegenstelling tusschen de vrome, rustig gekleede Noordelijke Christenen en de heillooze heidenen en Joden, die Oostersch toegetakeld, misteekend en caricaturaal worden voorgesteld, zooals hij het lagere, dienstbare volk ook vreemdrassig voorstelt.

Boosdoeners zien er altijd vreemdrassig uit, soms wreed, grotesk of komisch, maar meestal worden zij gezien als met den sabel rinkelende, „mooi" gekleede machtsmenschen of cermonieele hofgekken vol uiterlijke pracht en praal!

Christenen en heiligen hebben nooit een Joodsch uiterlijk, maar zij worden als weinig wilskrachtig verbeeld.

Het lijden van den Heiland zelf wordt verklaard door het heillooze, verstokte gedoe van vreemdrassige, bijgeloovige woestelingen.

Een groote Hans

(slot)

Men leidt den naam „Hanze" veelal af van een gotisch woord „hansa", met de beteekenis van „schare". Echter voelt men neiging den zin dieper te zoeken. De gilden, als beroeps- en ambachtsvereenigingen, zijn op zichzelf een vervorming van oudere gilden, die geen beroepsvereenigingen waren. Deze oudere gilden waren gemeenschappen, die aan hun leden onderling recht en bescherming waarborgden. Binnen het gilde heerschte vrede, zooals binnen de sibbe vrede heerschte en de leden van het gilde kwamen voor elkaar op, zooals de leden der sibbe voor elkaar opkwamen. Terwijl de sibbe echter door de gemeenschap van bloed en grond bijeen werd gehouden, waren de gilden gemeenschappen van menschen, die bijeen woonden in dezelfde buurt. Gilde en sibbe doorkruisten elkaar dus als het ware. Als elke rechts- en gemeenschapsband bij ons voorgeslacht had echter ook het gilde een gewijd karakter. In de latere beroepsgilden — ontstaan in de opkomende steden en dus eigenlijk een bijzondere vorm van het algemeen verschijnsel der gilden — wordt dit karakter overgenomen, maar dan gekerstend. De gildemaaltijd treedt in de plaats van het heidensche offermaal, het „blot"; een heilige verdringt den Germaanschen god. Wodan wordt St. Nicolaas, Freyr wordt St. Antonius. Is bij de zeevaarders en kooplieden rond de Oostzee, waar het heidendom zich lang wist te handhaven, wellicht Freyr-Hans de oude beschermer geweest? De zeevaart was daar reeds tweeduizend jaar en langer ontwikkeld, toen het christendom er uit den vreemde werd ingevoerd. Ook de Goten, uit wier taal de naam „Hanze" zou zijn ontleend, waren over zee naar den Weichselmond gekomen. De verklaring, dat „Hanze" van het gotische „hansa" zou komen, verklaart eigenlijk nog niets. Heeft wellicht „hansa" oorspronkelijk beteekend: de schare, het gilde van hen, die als zeevaarders zich onder de bijzondere bescherming van Hans-Freyr stelden?

Mogelijk wijst in Nederland ook een of andere plaatsnaam met „hans" nog wel op een oude vereering van Hans-Freyr ter plaatse. Dat deze hier te lande inheemsch is geweest, lijkt op grond van het voorgaande zeer waarschijnlijk.

Indien Freyr hier onder den zeer ouden naam Hans is vereerd door ons voorgeslacht, dan wordt het verklaarbaar, dat wij hier en daar nog zulk een Hans aantreffen, zij het dan vermomd als de zwarte knecht van St. Pieter. Dan wordt ook verklaarbaar, hoe de vreemde naam Johannes hier ingang vond, met de gebruikelijke afkorting tot Hannes, waarin het volk den ouden naam handhaafde. Wij mogen dan aannemen, dat Johannes, de christelijke apostel en de gelijknamige Johannes de Dooper op menig punt hebben dienst gedaan om Hans-Freyr te verdringen.

Het groote feest van Johannes den Dooper wordt te Laren in het Gooi nog jaarlijks gevierd met een processie naar het Janskerkhof, een oude

heidensche heilige plaats, waarover in den vorigen jaargang van dit blad reeds werd geschreven. Kerkelijk valt dit feest op den 24en van Zomermaand. Het heeft dienst gedaan om het aloude Midzomerfeest te verdringen, gelijk Kerstmis in de plaats van het Midwinterfeest kwam. Evenals Kerstmis valt het enkele dagen na de zonwende. De hier en daar nog gebrande St. Jansvuren en tal van andere gebruiken laten den heidenschen oorsprong van dezen kerkelijken feestdag nog duidelijk onderkennen.

Van Johannes den Dooper wordt het woord overgeleverd: Hij moet groeien, maar ik moet minder worden. Op Midzomer wendt de zon zich om; zij heeft het hoogste punt van haar baan bereikt en gaat nu minderen, om in de nevelen van den winter onder te gaan. Uit nacht en nevel wordt zij op Midwinter echter weer herboren. Deze nieuwe zon, die op Midwinter geboren gaat worden en naar het volksgeloof hier en daar wil, „in den berg" verborgen ligt, gaat na Midzomer groeien.

Als tegenhanger van „Hansje Plus" vinden wij daarom op Midzomer een „Hannes", deftiger St. Jan genoemd. Zoo leeft de wereldbeschouwing der vaderen, duizend maal vervormd en tot onkenbaar wordens toe verwrongen, toch voort, omdat zij door het nageslacht met het bloed als erfdeel der vaderen is ontvangen.

In en om de Luttermarke

De helaas te vroeg gestorven Borculosche onderwijzer W. A. Heuvel, de volksche schrijver van den Achterhoek bij uitnemendheid, zegt in zijn in 1909 verschenen, ook thans nog belangrijke boek „Volksgeloof en Volksleven", dat de indrukken die we in onze jeugd opdoen ons 't langste bij blijven en zelfs wanneer we oud geworden zijn nog in de herinnering voortleven en soms met dezelfde duidelijkheid ons weer voor den geest komen, als waren ze kort geleden gebeurd. Dit geldt, zoo zegt hij, tot op zekere hoogte óók voor de volkeren; dat, wat zij in hun prille jeugd geloofden en wat indruk op hen gemaakt heeft, blijft hun bij, totdat ook zij als volk oud geworden zijn. Vanuit dit gezichtspunt heeft hij dit boek geschreven. Hij gaat na, wat nog onder 't volk als herinnering leeft en tracht dan tot een beeld te komen van wat eens in de grijze oudheid was. We zullen zijn voorbeeld volgen en kiezen de omgeving van den Tankenberg, gelegen in de Luttermarke en den Haeckenberg.

Lang geleden, zoo vertelt men, nog in den heidenschen tijd, stond er een heiligdom op den Tankenberg, dat gewijd was aan de maangodin Tanfana. Op bepaalde tijden, ging 's nachts het beeld dier godin drinken uit een op de noordelijke helling gelegen bron. Deze is nog aanwezig, omwonende boeren scheppen er water en noemen de bron „de beker".

Op den Tankenberg woonden de Hunen, zooals Sinninghe in het Overijsselsch Sagenboek verhaalt, en daar was het een blinde Hunenvrouw,

die den knecht van erve 't Richert aansprak. ,,Ik heb nog nooit een menschenvinger gevoeld", teemde zij, ,,en zou het toch zoo graag, zoo heel graag willen". De knecht, die bezig was den mesthoop open te steken, reikte haar toen den steel van zijn mestvork, dien zij in haar woede tot pulver wreef.

De witte wiven-stegge

De witte wiven woonden in een hollen weg ,,de witte wiven stegge", daar woonden echter óók de dwergen en aardmannetjes, die eens een slechten burgemeester onder den grooten steen van Oldenzaal hebben begraven.

De witte wiven stegge is een deel van den Helweg, de weg die als 't ware Noordelijk om de Luttermarke heengaat en over de Noordelijke helling van den Tankenberg voert, waar in de onmiddellijke nabijheid óók ,,de beker" te vinden is. De Helweg gaat van Oldenzaal naar Gildenhaus, en tijdens den bouw van de Plechelmuskerk, welker oudste gedeelte reeds uit omstreeks het jaar 1000 dagteekent, zouden de karren, die de zware steenen aanvoerden uit de steengroeven van Gildenhaus, hiervan gebruik gemaakt hebben. In de nabijheid van den Tankenberg zou de weg toen wat noordelijker dan thans door een ravijn geloopen hebben, en het was voor de boeren en paarden een helsch werk om de zware vrachten hierdoor naar boven te krijgen. Daarom noemden ze dat ravijn ,,de Helle" en zoo heet die plek nog. 't Is er niet pluis, want soms spookt het daar.

Op de helling van den Tankenberg is een moerassig gedeelte, de ,,Hilligenholtshelle" en daar vertoonden zich de Witte Dames.

,,In den Walpurgisnacht verzamelden zich de heksen om den Grooten Steen, die op de helling van den Tankenberg lag en dronken bier uit de diepe groeven en kloven van die kei. Ook op andere nachten waren ze present en dan zag men een lichtglans om den steen en meende witte gedaanten te zien. Wie er voorbij moest, kreeg opeens het gevoel, dat een zware last hem drukte, zijn schreden terughield en zelfs zijn ademhaling belemmerde. Die druk week eerst als men op zekeren afstand van den steen was.

De Groote Steen ligt nu op de markt te Oldenzaal; volgens de overlevering werd zij er, omstreeks 1710, dus tijdens den Spaanschen Successie-oorlog, door veertig paarden van de cavallerie onder bevel van ritmeester Lucas, naar toegesleept", aldus Sinninghe in het Overijsselsch Sagenboek.

In de omgeving van den Tankenberg, tusschen de Hel en hoeve Middelkamp, ligt de Helkamp, die óók wel de Hemel genoemd wordt. Het hoogste punt van den Tankenberg, nabij het Heilige Boschje, heet Hemel. Dit heilig boschje bestaat uit wat eikenstruiken; reeds vaak is de bijl er in gezet, maar telkens groeien de struiken weer aan.

Een weiland, waarin een bron der Stakenbeek ontspringt, heet Tüpisgaard, zou hier Wodans paard weiden?

Ongeveer 3 K.M. N.O. van den Tankenberg ligt de Haeckenberg, een der mooiste heuvels in deze streek. Hier woonde de hoofdman aller Hunen, terwijl in den nabijheid het Hunenveld ligt. Zoo omstreeks midwinter en ook wel omstreeks midzomer hoort men de wilde jacht van Küpis of Tüpis, die met veel geraas vanaf den top van den Haeckenberg de Luttermarke injaagt; ook zegt men wel, dat aan het hoofd van de wilde jacht, „Hakkelbeernd" reed; daarom is de Haeckenberg zijn woonplaats.

„Eens kwam op Haeckenberg's hoeve een Hunenkind, dat zwijgend bij den haard ging zitten. Het kon schijnbaar niet spreken en gaf geen antwoord op de vragen der bewoners, tot een oud man de eikeldopjes, die bij het vuur lagen, met bier begon te vullen. Toen zeide het: „Ik ben zoo oud, dat ik vroeger het Weustbosch, tusschen hier en Gronau, heb zien omhakken om van de boomen molenassen te maken en sedert is het gegroeid, zoo dat het weer wordt omgehakt voor hetzelfde doel, maar nooit zag ik bier uit eikeldoppen drinken."

Tusschen Tankenberg en Haeckenberg ligt „de Weusthof", wat op de woeste hoeve duidt; lang woonde daar een familie Weusthof, reeds in 1411 komt volgens Geerdink een zekere Lubertus Weusthof als pastoor van Delden voor.

Het is opvallend dat plaatsen, die in verband worden gebracht met Hunen, steeds een rol hebben gespeeld in het leven onzer voorouders. De veel voorkomende grafheuvels worden door de boeren „Hunenpollen" of „Hunenbulten" genoemd.

De berg, waar „de hoofdman aller Hunen" woonde, zal dus wel een zéér belangrijke berg geweest zijn. Dat de legende het Hunenkind laat zeggen dat het zoo oud is dat het 't Weustbosch heeft zien omhakken, is dunkt ons belangrijk en zal wel doelen op den tijd, dat alle Saksische heilige plaatsen vernield zijn en „woest" gemaakt werden.

Zoowel de Tankenberg als de Haeckenberg vormen het middelpunt van naar den vóórchristelijken tijd terugwijzende legenden. Op den Tankenberg zou een heiligdom gewijd aan de maangodin gestaan hebben, terwijl op den Haeckenberg de „hoofdman aller Hunen", dus de oppergod woonde.

(Wordt vervolgd)

Hoe het stuk werd gemaakt

In het Herfstmaandnummer van het volkskundig blad „Eigen Volk" vonden wij een mededeeling van den heer Jos. A. W. Banning, die een goed licht werpt op de wijze, waarop de oude volkszeden van boven af zijn tegengegaan.

In het bewuste artikel over „Oude begrafenisgebruiken te Groenlo" lezen wij:

„Was er in het „Schependom" of in een der buurtschappen iemand overleden, dan kwam op den begrafenismorgen de z.g. doodenboer (naaste buurman) met z'n ladderwagen waarvoor twee paarden waren gespannen. Wanneer de kist op den wagen was geladen, dan namen op de kist 12 vrouwen plaats (2 maal 6, rug aan rug), de naaste familie aan het hoofdeinde.

De burgemeester van Lichtenvoorde L. A. M. van Basten Batenburg (burgem. 1894—1913) heeft voor zijn gemeente aan dit gebruik een einde gemaakt.

Dit goede voorbeeld werd o.a. door de geestelijkheid van Groenlo voor deze gemeente ondersteund, met het gevolg, dat ook in Groenlo deze vreemde vertooning spoedig was afgeloopen.

Na dat verbod namen de 12 vrouwen op een tweeden (volg-) wagen plaats. Allen, zoowel mannen als vrouwen, gingen naar het kerkhof en naar het „doodengelag".

Verderop in hetzelfde artikel wordt ook nog als lofwaardig vermeld, dat de pastoor Hoogveld (overl. in 1888) het gebruik afgeschaft heeft, dat „bij het begraven van ongehuwde dooden uit de buurtschappen de dragers, de voerman en de paarden versierd waren met een groote roos van goudpapier. De mannen hadden deze bloem, die de grootte had van een zonnebloem, op den borst, de paarden aan het kopstel."

Zoo hebben allerlei overheidspersonen de gebruiken van ons volk, die het erfdeel der opeenvolgende geslachten waren, uit onbegrip of uit vijandschap tegen het volkseigene, het een na het andere vernietigd en uitgeroeid. Men moet er zich over verbazen, dat er desniettemin nog zooveel is blijven voortleven.

Nieuws uit de Werkgemeenschap

De stichting „Der Vaderen Erfdeel" heeft ten doel mede te werken om de volksche gedachte te doen herleven en in breede kringen van het Nederlandsche volk den eigen aard weder tot zijn recht te doen komen.

Naast het maandblad „Der Vaderen Erfdeel" laat zij verschillende uitgaven uitkomen.

Het doen houden van lezingen en voordrachten, het vormen van plaatselijke werkgroepen en het organiseeren van bezichtigingen behoort mede tot haar werkzaamheid.

Bestellingen en inteekening op het maandblad te richten tot Der Vaderen Erfdeel, Hoofdweg 4, Amsterdam, Postgiro 307867.

Bijdragen enz voor het maandblad aan Postbus 51, Leiden.

VOORDRACHTEN TE AMSTERDAM

In aansluiting op het bericht in het vorige nummer kunnen wij mededeelen, dat de eerste voordrachten te Amsterdam goed bezocht werden.

INNING CONTRIBUTIE

De kwitanties over het eerste halfjaar 1939 gaan uit 1 Februari a.s. Zij die inningskosten willen vermijden kunnen vóór dien tijd f 0.95 gireeren of op andere wijze voldoen.

Abonné's worden verzocht betalingen uitsluitend te doen op vertoon van kwitantie of door storting op ons gironummer 307867, Der Vaderen Erfdeel, Amsterdam-West, Hoofdweg 4.

Voor Ned. Oost-Indië kunnen alle betalingen gedaan worden aan den heer M. Roubos, Schoolweg, te Bandoeng, N.O.I.-(Java).

ZINNEBEELDEN-PLAAT

De plaat met zinnebeelden, voorkomende in het laatste nummer van den tweeden jaargang is thans ook afzonderlijk verkrijgbaar. Levering in stevige kartonnen huls franco per post geschiedt tegen toezending van *f* 0.15.
